

KUTADGU BİLİG’DE KANAL METAFOR

İPEK GÖNDER- DİKEN İŞLE-*

Özge EKER**

Özet

Hayatımızın her alanında bulunan, farkına varılması zor olan kanal metaforlar iletişimin ve aktarımın olduğu tüm alanlar için önemli yapılardır. Kanal metaforlar iletişim sisteminin temelini oluştururlar. Düşünce ve fikirleri sözcüklere imgelerle kodlayan anlatıcı/yazar, sözcüklerde kodlanmış olan fikirleri çözümleyen/analiz eden dinleyici/okuyucu kanal metaforların vazgeçilmez unsurlarıdır. Genel olarak kanal metaforlar bir anlatıcının veya yazarın zihnindeki düşünce ve fikirleri sözcüklere dökerek bir hava kanalı boyunca karşısındaki dinleyiciye ve okuyucuya göndermesi sonucunda oluşmaktadır. Burada dil, sözcüklerin; sözcük, düşünce ve fikirlerin taşıyıcısı durumundadır. Bu nedenle kanal metaforlar içerisinde taşıyıcı/kapsam metaforları önemli bir yer tutmaktadır. Kutadgu Bilig’de iletişim bir sistemler manzumesi durumundadır. Kutadgu Bilig’de yazılı, sözlü ve işaretli iletişim sistemi bulunmaktadır. Bu yazılı, sözlü ve işaretli iletişim sistemi söz varlığının eser içerisinde ağırlıklı olarak metaforik şekilde kavramlaştırıldığı görülmektedir. Çalışmanın konusu 3846. beyitte bulunan iletişimin niteliğini aktaran *ipek gönder-* ve *diken işle-* ifadeleridir. Bu metaforik ifadeler kavramsal metaforlar ve kanal metaforlar bağlamında açıklanacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kutadgu Bilig, İletişim, Kanal Metafor, Taşıyıcı/ Kapsam Metafor, İpek.

CONDUIT METAPHOR IN KUTADGU BILIG

SEND SILK – THORN KNIT

Abstract

Conduit metaphors which have used in every part of life, are hard to notice. They are important parts of communication and transfer. These metaphors create the base of communication system. Narrator/writer who coded ideas and thoughts with words to images and listener/reader who analysis/solve the ideas which coded on words are necessary parts of conduit metaphors. Generally, conduit metaphors are consist of thoughts or ideas inside of narrator’s or writer’s mind. These thoughts and ideas transform to words and transfer along channel to listener and reader. In this phase language is transporter of words, and as to words are transporter of thoughts and ideas. Therefore, container metaphors have a important place inside of conduit metaphors. In Kutadgu Bilig, communication is handled as permutation of systems. Kutadgu Bilig contain written, verbal and imaginal communication system. Vocabulary of these written, verbal and imaginal communication system is conceptualization metaphorically inside of the writing. The topic of this study is *send silk* and *thorn knit* terms

* “Kutadgu Bilig’de Kanal Metafor İpek Gönder- Diken İşle-” başlıklı bu makale “Kutadgu Bilig Metaforları” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, el-mek: ozgeker@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0977-8110>

which are be found 3846. couplet. This metaphorical terms are going to explain in context of conceptual metaphors and conduit metaphors.

Key Words: Kutadgu Bilig, Communication, Conduit Metaphor, Container Metaphor, Silk.

Giriş

Türk-İslâm döneminin önemli eserlerinden Kutadgu Bilig çok geniş ve sistemli bir haberleşme/iletişim söz varlığına sahiptir. Eserde iletişimi sözlü, yazılı ve işaretli olmak üzere üç gruba ayırabiliriz. Bu sınıflandırma aynı zamanda eserdeki kanal metaforların da genel bir sınıflandırması olabilir. Kutadgu Bilig'de ad ve eylem şeklinde yer alan iletişim/haberleşme söz varlığına ait zengin bir metafor yapısı bulunmaktadır.

Bu çalışmanın konusu Kutadgu Bilig'de yazılı iletişim araçları içerisinde geçen, Hükümdar Kün Togdı ve Odgurmuş arasındaki mektuplaşmalar sırasında Kün Togdı'nın Odgurmuş'ın gönderdiği cevap mektubunun niteliğini belirten ifadeleri *ipek gönder-* ve *diken işle-* üzerinedir. Bu ifadeler öncelikle temel kavramsal metaforlar şeklinde tanımlandıktan sonra kanal metaforlar aracılığı ile yorumlanacaktır.

Çalışmada bu ifadelerin seçilmesinin nedeni Türk kültüründe önemli bir geçmişe sahip olan ipeğin beyitte önemli bir yazılı iletişim unsuru olan mektubu metaforik olarak karşılmasıdır. Burada ipek doğrudan mektubu karşılamak için kullanılmamış olabilir. *İpek gönder-* ifadesinde *ipek* ve *mektup* arasında ontolojik ve bilişsel ortaklıklar olduğundan kavramlaştırma bu özellikler üzerinden yapıldığı için *ipek gönder-* ifadesi metafor olarak kabul edilmiştir. *Diken işle-* ifadesi de Odgurmuş'ın cevabının niteliğini bildirmesi açısından önemlidir. Aynı şekilde *diken* ve *olumsuzluk* arasında da ortak benzerlikler bulunduğu için *diken işle-* ifadesi metafor olarak kabul edilmiştir.

Çalışmada öncelikle *ipek gönder-* ve *diken işle-* ifadelerinin temel kavramsal metaforlarına yer verdiğimiz için kavramsal metaforun bilişsel ve kültürel yönlerini içeren kısa bir tanımlı yapılmıştır. Daha sonra kanal metaforların yerli ve yabancı literatürdeki belirli tanım ve açıklamalarına yer verilmiştir. Eski Türklerde iletişim konusu kısa bir şekilde özetlenerek eserdeki bahsi geçen ifadelerin yorumlamalarına geçilmiştir. Ayrıca tarihi sözlüklerden torku ve diken sözcüklerinin tanımlarına da yer verilmiştir. Son bölümde ise değerlendirme yer almaktadır.

Çalışmanın sınırları açısından Kutadgu Bilig'de yer alan sözlü, yazılı ve işaretli iletişim yani kanal metaforların yerine tek bir tematik konu olarak yazılı iletişim aracı olan mektup bağlamında *ipek gönder-* ve *diken işle-* metaforik ifadeleri açıklanmıştır.

Kanal Metafor

Kanal metaforlar aynı zamanda kavramsal metaforlardır. Çünkü her metafor bir ileti aktardığı için kanal metafor durumundadır. Lakoff ve Johnson kavramsal metaforları yaşantılarımızda karşımıza çıkan olayları, eylemleri, soyut duyguları kavramsallaştırmamıza yarayan bilişsel mekanizmalar olarak görmektedir (Lakoff- Johnson, 1999: 45).

Kanal (Conduit) metafor (Reddy, 1979); Metalinguistik metafor (Vanparys, 1995); Kök metafor (Ortony, 1979), Container (taşıyıcı) metafor, Channel (kanal) metafor, Code model (kod model) metafor, iletişim penceresi (Eubanks, 2001) şeklinde adlandırılan kanal metaforlar üzerinde pek çok çalışma yapılmıştır. Kanal metaforlara iletişim veya haberleşme metaforları adını da verebiliriz.

“Konuşmacı düşünceleri (nesnelere) sözcüklere (taşıyıcılara) yerleştirirler ve onları (bir kod boyunca) düşünceyi (nesneyi) sözcüklerden alacak olan dinleyiciye gönderirler (Ortony, 1979: 12; Lakoff- Johnson, 1980: 10).” “Kanal metaforlara göre dil bir anlam içerir. Çünkü konuşmacılar (speakers) ve yazarlar dinleyicilere anlam sunmak üzere dilsel taşıyıcılarını

kullanırlar. Bunun sonunda dinleyici/ler bu anlamı iletilen taşıyıcılardan/kaplardan çıkarırlar (Eubanks, 2001: 93).”

“Türk dili konuşurları açısından da şekil ve muhteviyat arasında kavram sistemimizde genel metaforlar üzerine kurulu olan otomatik doğrudan hatlar vardır. Bir metaforik kavramın deneyimlerimizin bir görünüşünde nasıl gizlenebildiği konusu Micheal Reddy’nin kanal metafor (conduit metaphor) dediği şeyde daha açık görülebilir (Erdem, 2003: 47).” “Kanal metaforlar daha çok konuşucu ya da yazarın fikirlerinin kelimeler aracılığıyla (bir kanal boyunca) anlamın bazı yönlerini gizleyerek dinleyici ya da okuyucuya iletmeye kullandığı bir anlatım türünden meydana gelmektedir (Yunusoğlu, 2016: 168).”

Reddy, kanal metafor örneklerini şu şekilde sınıflamıştır:

DÜŞÜNCELER NESNELERDİR

SÖZCÜKLER TAŞIYICILARDIR

İLETİŞİM GÖNDERMEKTİR

FORMUN ÇOKLUĞU İÇERİĞİN ÇOKLUĞUDUR

“Bu dört kategori kanal metaforların ‘ana çerçevesini’ oluşturmaktadır. DÜŞÜNCELER NESNELERDİR metaforuna göre dil, düşünceleri kişiden kişiye aktaran fiziksel bir kanal işlevi görür. SÖZCÜKLER TAŞIYICILARDIR, metaforunda ise yazmada ve konuşmada insanlar düşünce ve hislerini sözcüklere yerleştirirler. İLETİŞİM GÖNDERMEKTİR/AKTARMAKTIR metaforunda ise sözcükler aktarımı içerdikleri düşünce ve hisleri diğerlerine ileterek başarılar. Dinleme ve okumada insanlar düşüncelerini ve duygularını tekrar tekrar sözcüklerden çıkarırlar. Bu da FORMUN ÇOKLUĞU İÇERİĞİN ÇOKLUĞUDUR metaforunu ortaya çıkarmaktadır (Reddy, 1979: 290; Lakoff- Johnson, 1980: 10, 11, 27, 127- 128).” Lakoff ve Johnson kanal metaforların bu içeriklerinin insandan ve bağlamdan bağımsız olduğunu ifade etmişlerdir.

İkinci olarak Reddy kanal metaforları oluşturan bu ana metaforlardan sonra duygu ve düşüncelerin üç farklı ifade yoluyla yani *ifade et-,sapta- ve benimse-, özümse-* şeklinde insan zihinlerinden bağımsız bir dış alana aktarıldığını ifade etmiştir (Reddy, 1979: 291). Bu da ‘küçük çerçeve’ olarak adlandırılır ve zihinlerdeki fikir ve düşüncelerin ortama parçalanarak yayılmasına imkan verir. Bu çerçeveyi Reddy *zihinsel bir eylemi kağıda dök-, düşünceleri ortaya çıkar-, çıkarım yap-, kalıcı ol-, ulaş-, elde et-, özümse-, zihne yerleştir-* ifadeleri ile örneklemiştir. Bu durumda dil kanalları insandan insana kapalı kanallar değil zihinsel içeriğin iletişim alanına girmesine izin veren bireysel kanallar haline gelir (Reddy, 1979: 291).

Reddy, kanal metaforlarda ifadenin niteliğinin de önemli olduğunu vurgulamıştır. “Kötü bir konuşmacı düşüncelerini göndermek için dili nasıl kullanacağını bilemez fakat iyi bir konuşmacı düşüncelerini kusursuzca nasıl aktaracağını bilir (Reddy, 1979: 287).” “Metaforikal ifadelerin zenginliği insan iletişiminin düşünce ve duygularının aktarımının ne ölçüde gerçekleştiği ile tutarlıdır (Reddy, 1979: 287).”

“İletişim başarılı olduğunda kelimelerin düşünce ve duyguları doğru olarak tam içerdiği anlaşılır. Bir iletişimsel hatanın kaynağı konuşmacı değil dinleyici olabilir. Kanal metaforların bir özelliği de dinleyicinin çıkarım yapmasıdır. Sözcüklerden anlam çıkarımı yapılmalıdır (Reddy, 1979: 288).”Reddy bunları şu şekilde örneklemiştir: “Bu yazıdan *tutarlı düşünceler çıkarabilir miyim; Makaleden iyi fikirler bulursanız bana da bildirin; Bu sözcüklerde öfke algılayamıyorum* (Reddy,1979: 288).” “Bir iletişimde ifadelere kişilerin dikkatlerini veremedikleri bir durum da olabilir: *Bu yazıya tamamen nüfuz edilmemiş; Paragraftaki şifre sonsuza kadar kilitli kalacaktır; Onlar cümleleri kapalı bir şekilde kurarlar* (Reddy, 1979: 289).”

“Kanal metaforlar, her ikisi de taşıyıcı olan zihin ve beden arasında bir benzerlik kuran DÜŞÜNCELER NESNELERDİR ve ZİHİN TAŞIYICIDIR metaforlarını hatırlatır. Buradan DÜŞÜNCELER ZİHİNLERE GELEN NESNELERDİR karmaşık metaforu ortaya çıkar (Lakoff- Johnson, 1980: 148; Lakoff, 1990: 114).” “Deyimler imaj- bilgi metafor bağlantısı ile oluşur. Kanal metaforlar bu formların içinde barındırdığı bilgileri açıklamamıza yardımcı olur (Lakoff, 1990: 449).” Kanal metafora göre ZİHİN BİR TAŞIYICIDIR, DÜŞÜNCELER NESNELERDİR ve iletişim, düşünceleri zihinden alıp sözcüklerin içerisinde koyarak diğer insanlara gönderme süreçlerini içerir (Lakoff- Johnson, 1980: 148; Lakoff, 1990: 450).

Vanparys ise çalışmasında sözel iletişim eylemlerinin metaforlaşması üzerinde durmuştur. Özellikle soyut kavramlar başta olmak üzere eylemlerin metaforik şekilde yapılandıklarını ifade etmiştir (Vanparys, 1995:1). Vanpary, çalışmasındaki kanal metafor sınıflandırmasını eylemleri temsil eden, içerisinde öbek fiillerin (phrasal verb) ve deyimlerin de bulunduğu geleneksel metalinguistik metaforları listeleme üzerine kurmuştur. Vanpary sınıflandırmasını eylemler üzerine kurduğu çalışmasında kanal metafor sınıflandırması temel olarak şu şekildedir (Vanparys, 1995: 13):

DÜŞÜNCELER NESNELERDİR

SÖZCÜKLER, CÜMLELER, METİNLER TAŞIYICILARDIR

KODLAMA OLUŞTURMAK DÜŞÜNCE NESNELERİNİ SÖZCÜK TAŞIYICILARINA YERLEŞTİRMEKTİR

KONUŞMADA AKTARILAN SÖZCÜK DİNLEYİCİYE GİDEN DÜŞÜNCE NESNESİYLE DOLU TAŞIYICIDIR

SÖZCÜK TAŞIYICISINDAKİ BİLGİYİ DUYMAK DÜŞÜNCE NESNESİ İLE DOLU TAŞIYICIYI ALMAKTIR

ANLAMAK DÜŞÜNCE NESNELERİNİN SÖZCÜK TAŞIYICILARINDAN ÇIKARILMASIDIR

Turner (1996) ise kanal metaforları şiirsel bir örnek üzerinden açıklayarak sadece iletişimsel/haberleşme ifadelerinin değil aynı zamanda her sözcüğün, her betimlemenin, günlük veya edebi dilde bir mesaj iletebileceğini ifade etmiştir. “Bir gökyüzü fırtınasız temizlenmez, kendi gökyüzünü temizle.” Turner bu alıntıda kaynak alandan hedef alana doğru giden bir okuma yapmıştır. “Gökyüzünün görünüşü bir insan yüzünü karşılar, kötü havalara kötü bir mesajı karşılar. Yağmur/yağış ise mesajın gönderimidir. Bu da bize kanal metaforu hatırlatır. Mesaj taşıyıcıdaki bir nesnedir. İletişim ise nesnenin yönelimsel olarak konuşmacıdan dinleyiciye yapılan aktarımıdır (Turner, 1996: 64).”

Eubanks (2001)'de kanal metaforların hayatın her alanında bulunabileceğine sadece iletişim ve haberleşme ifadelerinde bulunmadığı görüşündedir. Eubanks'e göre “kanal metafor, DİL GÜÇTÜR, YAZMAK İLETİŞİMDİR, DÜŞÜNCELER ÜRÜNLERDİR, TARTIŞMA SAVAŞTIR, GERÇEKLİK İŞİKTİR, ANLAYIŞ YOLCULUKTUR gibi dilin dinamik kavramsal sisteminin bir parçasıdır (Eubanks, 2001: 94).” Günter, kanal metaforların İLETİŞİM TRANSFERDİR birincil deneyimsel temellerine dayandığını belirtmiştir (Günter, 2003: 103).

“Kanal metafor anlamların sözcüklerin içinde bulunmasından dolayı nesnel modellerle tutarlı olmayan sözcüklere anlamlarını koyarak alıcının anlamı bu mesajdan almasını sağlar. Bütün bu karmaşık yapılar sadece sıradan insanlar tarafından değil kodlayan, çözümleyen ve bir şiiri analiz ederken edebi eleştiri yapan edebi eleştirmenler ve bilgi teorisi gibi farklı disiplinlerden bilim adamlarıyla paylaşılan tüm kültürel modellerdir (Günter, 2003: 104).”

Bahsettiğimiz sınıflandırmalara göre, günlük konuşma dilimizde veya elimizdeki yazılı bir metinde bulunan bütün sözcükler mesaj/ileti aktaran taşıyıcı unsurlardır. Çünkü bağlamı

Kutadgu Bilig'de İletişim Bağlamında Yer Alan İpek ve Diken Metaforları

Tarihi Türk dili alanında, Altay Türkçesinde “torko” (Gürsoy Naskali, Duranlı,1999: 182); Eski Uygur Türkçesinde “torqu” (Caferoğlu, 1968: 247); Kazak Türkçesinde “tarğın”, “torka” (Koç, Bayniyazov, Başkapan, 2003: 108); Tuva Türkçesinde “torqu” (Arıkoğlu, Kuular, 2003: 108) şeklinde yer alan torku yani ipek kumaş, “Moğolcada tarğın veya tarka(n) olarak geçer. Doerfer'e göre -k/-g-, -a/-ı, -o/-u gibi fonetik değişikliklerle gösterildiği ifade edilmiştir. Uygur Budist metinlerde eşgüti, sivil belgelerde torkun; XIV. yy Çin- Uygur belgelerinde lun olarak geçmektedir. Ligeti ise sözcüğü torku olarak vermiştir. 11. yy Karahanlı Türkçesi Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünde al harir olarak geçen sözcük Kutadgu Bilig'de ilk olarak yağız yeri kaplayan yeşil ipek (68) (Clauson bu kullanımın hükümdara yapılmış bir övgü ve yeşil ipeğin bey için kullanılmış olabileceğini de ifade etmiştir). İkinci olarak ipek gibi yumuşak olmak yani huy ve davranışlardaki bir değişiklik durum için kullanılmıştır (4098). Üçüncü olarak ise ipek gönder- şeklinde kullanılmıştır (3846). 14. yüzyılda al- dibac, ipek kumaş, tarxa, barcın, torku kullanımları görülmüştür. Çağatay döneminde fermanları bir arada tutan ve koruyan renkli ipekli kumaş, tarğu ve metaforik olarak karar ve fermanları koruyan ipekli kumaş şeklinde kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesinde de yünlü kumaş torğa şeklinde geçtiği görülmektedir (Clauson, 1972: 539).”

Dünyalık unsuru temsil eden ipek, Türk tarihi boyunca yaşam alanları olan otağların dış ve zemin yüzeyi, ustalıklı ordu yöneten Alplerin simgesi, yönetimdeki bir kağan için hesap, sorgu ve ölüm unsuru niteliğinde kullanılmıştır. İpek, su iyesine sunulan kurban törenlerinde, devletler arası hediyeleşmede, Hunlar döneminde haraç, rahatlık ve lüks unsuru, Göktürk döneminde ticaret unsuru olarak kullanımının yanında tarih boyunca olumsuz propaganda aracı olarak da kullanılmıştır (Gökalp, 1976: 18; Roux, 2011: 87, 109; Ögel, 2010: 294, 306, 430; Esin, 2001: 113, 139, 150; Çandarlıoğlu, 2003: 19, 21, 43, 51). Türkler aynı zamanda tarihleri boyunca bayraklarında ve paralarında da ipeği kullanmışlardır (Çandarlıoğlu, 2003: 100).

3846. ayur bu kadaşın irig sözlemiş/ anar torqu idum tiken çiknemiş(Arat, 1979: 387).

“Kardeşin çok kaba cevap vermiş; *ben ona ipek gönderdim, o ise, diken işlemiş* dedi(Arat, 1988: 279).”

Bu beyit Odgurmuş'ın hükümdar Kün Togdı'nın ilk mektubuna karşı cevap olarak Ögdülmüş aracılığı ile gönderdiği mektubun niteliğini belirtmektedir. “Gönder-” eylemi ile oluşturulmuş bu metafora gönderilen hükümdar Kün Togdı'nın olumlu düşünceleridir. “İşle-” eylemi ile kurulan ikinci metafora ise işlenen yani yazılan Odgurmuş'ın olumsuz düşünceleridir.

Bu beyitte yer alan metafor öncelikle *Kavramsal Metaforlar Açısından Mektup- İpek ve Kavramsal Metaforlar Açısından Cevap- Diken* başlıkları altında incelenmiştir. Daha sonra *Kanal Metaforlar Açısından Mektup- İpek ve Kanal Metaforlar Açısından Cevap- Diken* başlıkları altında çalışmanın asıl konusu olan kanal metaforlar açıklanmıştır.

Kavramsal Metaforlar Açısından Mektup- İpek başlığı altında ilk olarak İPEK MEKTUPTUR, İPEĞİN DEĞERİ MEKTUBUN DEĞERİDİR; ikinci olarak İPEK SÖZDÜR, İPEĞİN DEĞERİ SÖZÜN DEĞERİDİR; üçüncü olarak İPEK KAĞITTİR, İPEĞİN DEĞERİ KAĞIDIN DEĞERİDİR metaforları yer almıştır.

Kanal Metaforlar Açısından Mektup- İpek başlığında ise ilk olarak MEKTUP SÖZCÜKLERİN TAŞIYICISIDIR, MEKTUP DÜŞÜNCELERİN TAŞIYICISIDIR; İPEK SÖZCÜĞÜ HÜKÜMDARIN OLUMLU DÜŞÜNCELERİNİN TAŞIYICISIDIR kanal metaforları ortaya çıkmıştır. İkinci olarak HÜKÜMDARIN OLUMLU DÜŞÜNCELERİ/ İLETİLERİ TAŞINAN NESNEDİR kanal metaforu ortaya çıkarken, üçüncü olarak İLETİŞİM KURMAK MEKTUP GÖNDERMEKTİR, İLETİŞİM KURMAK İPEK GÖNDERMEKTİR, YAZMAK OLUMLU DÜŞÜNCE NESNELERİNİ SÖZCÜKLERE YERLEŞTİRMEKTİR kanal metaforları görülmüştür.

Kavramsal Metaforlar Açısından Cevap- Diken başlığında ise DİKEN İPTİR, SÖZ İPTİR, DİKEN SÖZDÜR ve İŞLEMEK YAZMAKTIR kavramsal metaforları yer almaktadır.

Kanal Metaforlar Açısından Cevap- Diken başlığında ise MEKTUP ODGURMIŞ'IN OLUMSUZ DUYGULARI İÇİN TAŞIYICIDIR/KAPSAYICIDIR, DİKEN SÖZCÜĞÜ OLUMSUZ DÜŞÜNCELERİN TAŞIYICISIDIR, OLUMSUZLUK/ RED TAŞINAN NESNEDİR, OLUMSUZLUK DÜŞÜNCE İÇİN TAŞINAN NESNEDİR, CEVAP VERMEK DİKEN İŞLEMEDİR veya YAZMAK OLUMSUZ DÜŞÜNCE NESNELERİNİ DİKEN SÖZCÜĞÜNE YERLEŞTİRMEKTEDİR. Burada hedef durumunda olan Kün Togdı'nın mektubun içeriğinin olumsuzluğunu anlamasıyla MEKTUBU ANLAMAK OLUMSUZ DÜŞÜNCE NESNELERİNİN MEKTUP TAŞIYICISINDAN ÇIKARILMASIDIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

Kavramsal Metafor Açısından Mektup- İpek

Bu beyitte yer alan metafora daha genel anlamda bakılırsa mektup ve ipek arasındaki ilişki bir metafor oluşturmaktadır. Bilişsel olarak kağıt ve ipek her ikisi de tarih boyunca yazı aracı olmuştur. İkinci olarak, Hükümdar Kün Togdı'nın Odgurmuş'a gönderdiği mektupta yer alan olumlu düşüncelerin niteliği ile ipeğin yumuşaklığının/ dokusu arasındaki ilişki bir metafor oluşturmaktadır. Bu metaforda kaynak alanda yer alan ipeğin niteliği hedef alandaki mektubun içerisindeki sözlerin değeri üzerine şemalanmaktadır. Metaforların oluşabilmesi için kaynak ve hedef alanlarda yer alan kavramların bilişsel olarak aynı özelliklere sahip olması gerekir. Çünkü birinin diğeri açısından tanımlanması söz konusu değildir. Burada metaforu oluşturan olay iki alan arasındaki kavramlaştırma ilişkisidir. Bu nedenle her iki alanında bilişsel uygunlukları her metafor içerisinde tanımlanmıştır.

Metafor 1:

Kaynak Alan: İpek **Hedef Alan:** Mektup

İPEK MEKTUPTUR

İPEĞİN DEĞERİ MEKTUBUN DEĞERİDİR

Ontolojik ve Bilişsel Uygunluklar:

İpek Maddedir

Kağıt Maddedir

İpek tarihte kullanılan mektup araçlarından biridir.

Kağıt tarihte kullanılan mektup araçlarından biridir.

İpek üzerine yazı yazılabilir.

Kağıt üzerine yazı yazılabilir.

İpek katlanabilir/mühürlenebilir

Kağıt katlanabilir/mühürlenebilir

Bu metaforda kaynak alanda yer alan ipeğin niteliği hedef alandaki mektubun niteliği üzerine şemalanmaktadır

Metafor 2:

Kaynak Alan: İpek **Hedef Alan:** Söz, Değer

İPEK SÖZDÜR

İPEĞİN DEĞERİ SÖZÜN DEĞERİDİR

Ontolojik ve Bilişsel Uygunluklar:

İpek kökeni bitki olan değerli bir üründür.

Hükümdarın sözü değerlidir.

İpeğin değeri hükümdar sözünün değeridir.

Mektubun değerinin ipek ile karşılanması mektubun içerisindeki sözcüklerin, anlamların da ipek niteliğinde olduğu anlamına gelir. Bu nedenle ipeğin niteliği aynı zamanda mektubun içerisindeki sözcükler ve anlamların değeri niteliği üzerinde şemalanmaktadır.

Metafor 3:

Kaynak Alan: İpek **Hedef Alan:** Kağıt

İPEK KAĞITIR**İPEĞİN DEĞERİ KAĞIDIN DEĞERİDİR****Ontolojik ve Bilişsel Uygunluklar:**

İpek bitki kökenli bir maddedir

Kağıt bitki kökenli (canlı varlık kökenli) bir maddedir

İpek üzerine yazılabilir

Kağıt üzerine de yazılabilir

İpek beyaz renkli olabilir

Kağıt beyaz renkli olabilir

Burada kağıt ve ipek arasında benzetme açısından bir metafor oluşturulmuştur. Fakat ortak özelliklerinin olması ve kültürel açıdan ikisinin de uygarlık simgesi olması bu metaforun oluşmasında etken olmuştur.

Kanal Metaforlar Açısından Mektup- İpek

3846. beyitte yer alan *ipek gönder*-ifadesine temel olarak kanal metaforlar içerisinde yer alan İLETİŞİMSSEL ARAÇLAR TAŞIYICIDIR/ KAPSAYICIDIR metaforu açısından bakılırsa yazılı iletişim aracı olan mektup (ipek) hükümdar Kün Togdı'nın olumlu düşüncelerinin taşıyıcısıdır. Buradan temel olarak MEKTUP SÖZCÜKLERİN TAŞIYICISIDIR veya MEKTUP DÜŞÜNCELERİN TAŞIYICISIDIR kanal metaforları ortaya çıkmaktadır. SÖZCÜKLER CÜMLELER METİNLER TAŞIYICIDIR kanal metaforuna göre ise İPEK SÖZCÜĞÜ HÜKÜMDARIN OLUMLU DÜŞÜNCELERİNİN TAŞIYICISIDIR kanal metaforu ortaya çıkmaktadır.

DÜŞÜNCELER NESNELERDİR/ANLAMLAR NESNELERDİR kanal metaforu açısından ise bu mesajlar/ileteler (olumlu düşünceler) taşınan nesne durumundadır. Buradan HÜKÜMDARIN OLUMLU DÜŞÜNCELERİ/İLETİLERİTAŞINAN NESNEDİR kanal metaforu ortaya çıkmaktadır.

İLETİŞİM GÖNDERMEKTİR/AKTARMAKTIR metaforu açısından bakıldığında ise gönder- eylemi ile yapılan bu metaforda sözcükler ve mesajlar/ileteler taşınan nesne durumuna gelmiştir. Buradan İLETİŞİM KURMAK MEKTUP GÖNDERMEKTİR/ İLETİŞİM KURMAK İPEK GÖNDERMEKTİR kanal metaforları yanında YAZMAK OLUMLU DÜŞÜNCE NESNELERİNİ SÖZCÜKLERE YERLEŞTİRMEKTİR kanal metaforu ortaya çıkmaktadır.

Yazar ve okuyucu bağlamında bakıldığında ise Hacib hükümdarın değerli sözlerinin yer aldığı mektubu ve sözlerin/hükümlerin değerini ifade etmek için ipek metaforunu kullanmıştır.

Kavramsal Metaforlar Açısından Cevap- Diken

Diken somut canlı varlığı da Kutadgu Bilig’de olumsuzluk, kötülük, zorluk gibi hedef alanlara şemalanan kaynak alan olarak kullanılmıştır. Burada yer alan metaforunda *işle-* eylemi diken somut canlı varlığını metaforlaştırmıştır. “Çikne-” Clauson’un sözlüğünde, süslemek, uygulamak, nakış yapmak şeklinde anlamlandırılmıştır (Clauson, 1972: 416).

Türkçe Sözlükte *işle-* eylemi, “1. bir şeye emek vererek onu daha elverişli bir duruma getirmek, 2. İnce ve süslü şeyler yapmak, nakışlamak, 3. İçine girmek, etkilemek, nüfuz etmek, 4. Nakşetmek: 5. İyi çalışmak, Müşterisi bol olmak: 6. Durağan durumdan hareketli duruma geçmek, çalışmak: 7. Herhangi bir konuyu ele alarak incelemek, öğretmek: 8. Düşüncelerini herhangi birine etki yaparak benimsetmek: 9. İşlek, etkin durumda olmak: 10. Çıban, olgunlaşma yolunda olmak: 11. Yara, kapanmamak: 12. Gidip gelmek: 13. Hesapları kayıtları düzenli olarak tutmak veya gereken yere aktarmak: 14. Herhangi bir ürünü satışa sunulmadan önce birtakım işlemlerden geçirmek anlamlarına gelmektedir (Türkçe Sözlük, 2005: 998-999).”

Diken somut, keskin, zarar verici, bitkilerde bulunan canlı bir varlıktır. *İşle-* eylemi ise diken somut canlı varlığını ip şeklinde algılamamızı sağlar. İkinci olarak dikenle kast edilmek istenen sözcüktür. Sözcük/ sözcükler mektuba/ipeğe diken şeklinde işlenmektedir. Dikenin olumsuz özellikleri de sözlerin/sözcüklerin olumsuzluğunu yansıtmaktadır.

Metafor 1:

Kaynak Alan: Diken **Hedef Alan:** İp

DİKEN İPTİR

Ontolojik ve Bilişsel Uygunluklar:

Diken incedir.

İp ince bir nesnedir

Diken canlı bir varlıktır

İp işlenen somut bir maddedir.

Burada da “ipek- kağıt” arasındaki benzerlik ilişkisine dayalı kavramsal bir metafor vardır. Diken ve ip ikisi de somut bir varlık olmasının yanında aralarında ontolojik benzerlikler olması diken-ip arasında metafor oluşmasında etken olmuştur.

Metafor 2:

Kaynak Alan: İp **Hedef Alan:** Söz

SÖZ İPTİR

Ontolojik ve Bilişsel Uygunluklar:

Söz kolay şekil alabilir

İp kolay şekil alabilir.

Metafor 3:

Kaynak Alan: Diken **Hedef Alan:** Söz

DİKEN SÖZDÜR

DİKENİN ACISI SÖZÜN OLUMSUZLUĞUDUR

Ontolojik ve Epistemik/ Bilişsel Uygunluklar:

Diken tehlikeli ve acıtan canlı bir varlıktır

Diken insana zarar veren canlı bir varlıktır

Olumsuz sözler beklentilere göre insana zarar verir.

Metafor 4:

İŞLEMEK YAZMAKTIR

Kaynak Alan: İşle- **Hedef Alan:** Yaz-

İşle- emek gerektiren bir eylemdir.

Yaz- emek gerektiren bir eylemdir.

İşle- eylemi bez parçası üzerine yapılır.

Yaz- ipek veya kağıt üzerine yapılır.

Kanal Metaforlar Açısından Cevap- Diken:

Temel olarak İLETİŞİMSSEL ARAÇLAR TAŞIYICILARDIR/KAPSAYICIDIR kanal metaforu açısından bakıldığında burada MEKTUP ODGURMIŞ'IN OLUMSUZ DUYGULARI İÇİN TAŞIYICIDIR/KAPSAYICIDIR kanal metaforu yanında SÖZCÜKLER/ CÜMLELER/ METİNLER TAŞIYICIDIR kanal metaforundan DİKEN SÖZCÜĞÜ OLUMSUZ DÜŞÜNCELERİN TAŞIYICISIDIR metaforu görülmektedir.

DÜŞÜNCELER/ANLAMALAR/İLETİLER TAŞINAN NESNELERDİR kanal metaforundan OLUMSUZLUK/RED TAŞINAN NESNEDİR, OLUMSUZLUK DÜŞÜNÇESİ TAŞINAN NESNEDİR kanal metaforları ortaya ortaya çıkmaktadır.

İLETİŞİM GÖNDERMEKTİR/ AKTARMAKTIR kanal metaforuna göre ise CEVAP VERMEK DİKEN İŞLEMEKTİR veya YAZMAK OLUMSUZ DÜŞÜNCE NESNELERİNİ DİKEN SÖZCÜĞÜNE YERLEŞTİRMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır. İletişim sadece bir mesaj göndermek veya mektup yazmak değildir. İletişim aynı zamanda iletişim araçlarının ve sözel ifadelerin içindeki anlamları da iyi bir şekilde anlamaktır. ANLAMAK DÜŞÜNCE NESNELERİNİN SÖZCÜK TAŞIYICILARINDAN ÇIKARILMASIDIR kanal metaforuna göre MEKTUBU ANLAMAK OLUMSUZ DÜŞÜNCE NESNELERİNİN MEKTUP TAŞIYICISINDAN ÇIKARILMASIDIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

Kün Togdı ve Odgurmuş arasındaki iletişimde yer alan mektuplar her ikisinin de olumlu/olumsuz düşüncelerinin taşıyıcısıdır. Mektup her ikisi arasında Ögdülmiş beraberinde bir iletişim kanalı haline gelmiştir. Odgurmuş ve Kün Togdı bürokrasi bağlamında iletişim kurmayı bilen şahsiyetlerdir. Odgurmuş'tan gelen cevap olumsuz olsa da ifadenin niteliği tamdır. Çünkü olumlu ve olumsuz da olsa mesaj/ileti hedefe yani Kün Togdı'ya gitmiştir. Bunu da Kün Togdı 3847. beyitte doğrulamıştır. Mesajın/iletinin tam olduğunu Kün Togdı'nın Odgurmuş'dan gelen cevabı diken şeklinde ifade etmiştir. Odgurmuş da hükümdardan gelen mektubu iyi anlamış olacak ki kendi idealist düşünceleri uğruna mektubu olumsuz yanıtlamıştır. Bu durum her iki şahsiyet arasındaki iletişimin başarılı şekilde aktarıldığının göstergesidir.

Sonuç

Çalışmaya konu edilen 3846. beyitteki *ipek gönder-* ve *diken işle-* ifadeleri ilk olarak kaynak/hedef yani gönderici/alıcı bağlamında iletişimin/haberleşmenin niteliğini belirten kanal metafor örnekleridir. Beyite göre burada ilk olarak Kün Togdı iletişimde gönderici yani kaynak, hedef/alıcı ise Odgurmuştur; ikinci olarak ise Odgurmuş iletişimde gönderici/kaynak, hedef /alıcı ise Kün Togdı'dır.

İpek gönder- ifadesinin Kanal Metaforlar Açısından görünümü MEKTUP SÖZCÜKLERİN TAŞIYICISIDIR, MEKTUP DÜŞÜNCELERİN TAŞIYICISIDIR; İPEK SÖZCÜĞÜ HÜKÜMDARIN OLUMLU DÜŞÜNCELERİNİN TAŞIYICISIDIR; HÜKÜMDARIN OLUMLU DÜŞÜNCELERİ/ İLETİLERİ TAŞINAN NESNEDİR İLETİŞİM

KURMAK MEKTUP GÖNDERMEKTİR, İLETİŞİM KURMAK İPEK GÖNDERMEKTİR, YAZMAK OLUMLU DÜŞÜNCE NESNELERİNİ SÖZCÜKLERE YERLEŞTİRMEKTİR; MEKTUBU ANLAMAK OLUMSUZ DÜŞÜNCE NESNELERİNİN MEKTUP TAŞIYICISINDAN ÇIKARILMASIDIR şeklindedir.

Diken işle- ifadesinin kanal metaforlardaki görünümü ise MEKTUP ODGURMIŞ'IN OLUMSUZ DUYGULARI İÇİN TAŞIYICIDIR, DİKEN SÖZCÜĞÜ OLUMSUZ DÜŞÜNCELERİN TAŞIYICISIDIR; OLUMSUZLUK/ RED TAŞINAN NESNEDİR, OLUMSUZLUK DÜŞÜNÇESİ TAŞINAN NESNEDİR, CEVAP VERMEK DİKEN İŞLEMEDİR, YAZMAK OLUMSUZ DÜŞÜNCE NESNELERİNİ DİKEN SÖZCÜĞÜNE YERLEŞTİRMEKTİR şeklindedir.

İpek, Türk kültüründe tarihi hafızası olan bir sözcüktür. Bu beyit kültür dilbilimi açısından yani kültürel açıdan yorumlandığında köklü bir geçmişe sahip olduğu görülür. Üretimi zahmetlidir. Değerlidir. Bu nedenle Kün Togdı'nın mektubu değerli bir meta ile ipek ile metaforlaştırılmıştır. Ayrıca Ögel de bu beyitle ilgili yorumunu eski Türk destanlarına kadar götürmüştür ve eski Türk destanlarında iletişim yollarından birinin de halı ile haber göndermek olduğunu ifade etmiştir. "Halı ile haber vermek Türk destanlarının eski bir düşüncesidir. Örneğin bir kilim dokunurken nakışlar arasına bazı işaretler konuyor ve böylece haber veriliyordu. Bu durum da nakışların bir dili var demektir (Ögel, 1995: 166).

Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig adlı söz incileri ile bezenmiş manzum eserinde görülen *ipek gönder-* ve *diken işle-* kavramları yalnız insanî ilişkiler açısından değil aynı zamanda uluslararası ilişkiler açısından da dikkate değer göndermelerdir. Bu tarihi öneme haiz kültür hazinesi eşsiz dil mirası Türk kültür tarihi iletilerini dünden bugüne Türk düşüncesi aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarmaktadır. Kültürel kavramlar düşünce ve eylemlerin taşıyıcı tarihi ve sosyal kodlarıdır.

Kaynakça

- ARAT, R. R. (1979). Kutadgu Bilig I- Metin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARAT, R. R. (1988). Kutadgu Bilig II- Çeviri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ARIKOĞLU, E.- KUULAR, K. (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CAFEROĞLU, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CLAUSON, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary Pre- Thirteenth Century Turkish*. London: Oxford at the Calenderon Express.
- ÇANDARLIOĞLU, G. (2003). *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- ERDEM, M. (2003). *Türkmen Türkçesinde Metaforlar*. Ankara: KÖKSAV.
- ESİN, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- EUBANKS, P. (2001). Understanding Metaphors for Writing: In Defense of the Conduit Metaphor. *College Composition and Communication*, C. 53, S.1, pp. 92-118.
- GÖKALP, Z. (1976). *Türk Töresi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÜRSOY, E. N., DURANLI, M. (1999). *Altayca- Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜNTER, R. (2003). *How Metonymic are Metaphors?*, Ed., Antonio Barcelona, Metaphor and Metonymy at the Crossroads, De Gruyter Mouton.

- İNAN, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Milli Eđitim Basımevi.
- KOÇ, K., BAYNİYAZOV, A.,BAŞKAPAN, V. (2003).*Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Szlđ*. Ankara: Akçađ Yayınları.
- KK, A. (2010). XI. Yzyılda Türk Dnyasında Haberleşme Metonimileri.*Turkish Studies*, C. 5. ss.1194-1209.
- LAKOFF, G.JOHNSON, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- LAKOFF, G. (1990). *Woman, Fire and Dangereous Things What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- LAKOFF, G. JOHNSON, M. (1999).*Philosophy In The Flesh: The Embodied Mind And It's Challenge To Western Thought*. New York Basic Books.
- NALBANT, M. V. (2013). Eski Türk Mektuplařma Geleneđi zerine Kutadgu Bilig Açıısından Bir Değerlendirme. *Modern Trklk Araştırmaları Dergisi*, C. 10, S.3, ss.6- 30.
- ORTONY. A. (1979). *Metaphor and Thought*. USA: Cambridge University Press.
- ÖGEL, B. (2010). *Türk Mitolojisi I*.Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖGEL, B. (1995). *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- RADLOFF, W. (2008). *Türklük ve Őamanlık*. Çev., A. Temir, T. Andaç, N. Uđurlu. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- REDDY, M. J. (1979). The Conduit Metaphor- A Case Of Frame Conflict In Our Language About Language.Ed. Andrew Ortony. *Metaphor and Thought*. USA: Cambridge University Press, ss. 284- 325.
- ROUX, J. P. (2011). *Eski Türk Mitolojisi*. Çev. Musa Yařar Sađlam. Ankara: BilgeSu Yayınları.
- TANYU, H. (1973).*Dinler Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TURNER, M. (1996). *The Literary Mind*. New York: Oxford University Press.
- Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- VANPARYS, J. (1995). A Survey of Metalinguistic Metaphors. Goossens, Louis. *By Word of Mouth: Metaphor, Metonymy And Linguistic Action In A Cognitive Perspective*. John Benjamins Publishing Company, 1995, ss. 1- 34.
- YUNUSOğLU, M. K. (2016). *Budist Türk çevresi Eserlerde Metaforlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.